

Un autor foarte activ în primele decenii ale secolului al XX-lea, pe tărâmul literaturii române și al psihologiei, a fost Nicolae Zaharia (1868-1924). Astăzi este aproape un necunoscut, deși se află încă în circulație o interesantă monografie pe care el a închinat-o lui Eminescu. Anticipând firul analizei care urmează, aș putea spune că Nicolae Zaharia s-a preocupat, în întreaga sa viață, să explice personalitatea și opera poetului-cugetător, căutând nuanțe de natură psihologică. Investigația lui s-a concretizat, la început, în studii publicate în diferite reviste. Astfel, în 15 martie, 1909, a publicat studiul „Pesimismul lui Eminescu”, în *Noua Revistă Română*. Iar în 5 aprilie 1909, în aceeași revistă îi apare studiul „Geniul lui Eminescu”. Câteva dintre studiile publicate au fost adunate, în 1910, într-o scriere, intitulată „Mihail Eminescu. Pesimismul, nebunia și geniul și personalitatea sa artistică”, scoasă la tipografia Institutului de Arte Grafice „Carol Göbl” din București. Dezvoltată, această scriere va fi publicată, în primăvara anului 1912, la Tipografia și Stabilimentul de Arte Grafice „George Ionescu”, București, sub forma unei monografii, sub titlul „Mihail Eminescu. Viața și opera sa”.

Apariția acestei lucrări s-a bucurat de un larg interes în rândurile publicisticii și criticii literare. Imediat, această apariție a fost semnalată în mai multe publicații. Astfel, în 17 martie, este anunțată în revista „Gazeta Transilvaniei” din Brașov și în ziarul „Viitorul” din București. În 18 martie anunțul apare și în ziarul „Doljul” din Craiova, iar în 3 aprilie în ziarul „Românul”. Mai apoi, știrea este anunțată de revista „Flacăra” din București, precum și de revista „Junimea Literară” din Suceava. Imediat, după punerea în vânzare a cărții, au început să apară și recenziile. Mai întâi laudative, dar adesea nesemnate, ori rămase sub pseudonim. Excepție de la această formulă face Iosif Nădejde, cel care publică o recenzie în ziarul „Adevărul” din 28 martie 1912, București. Iată un fragment din textul semnat de Iosif Nădejde: „O biografie completă asupra lui Eminescu lipsea până azi. Lacuna aceasta, foarte mare, dată fiind însemnătatea personalității lui Eminescu pentru literatura noastră, este astăzi umplută de d. N. Zaharia. Muncitor neobosit și corect, d. sa a strâns cu sârguință din tot ce s-a scris până acum asupra lui Eminescu, datele de oarecare însemnătate, le-a controlat, a verificat pe cele ce se contraziceau și a adunat astfel un material informativ cât se poate de bogat” (Apud, „Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu”, sec. XX, vol. 12, Editura Saeculum I. O., București, 2007, p. 384). Interesantă este și explicația lui I. Opreșan, în legătură cu atitudinea criticii față de această

Ștefan MUNTEANU

Nicolae Zaharia despre pesimismul lui Eminescu

carte: „cartea lui N. Zaharia a fost inițial bine primită pentru că umplea un gol – I. Scurtu, care își tot anunța monografia nu a reușit, din păcate, s-o publice până la sfârșitul prematur al vieții -, pentru că izvora dintr-o mare dragoste față de Eminescu, pentru că se sprijinea pe o profundă documentare și se constituia, după cum bine releva Iosif Nădejde într-un «tezaur informativ pentru oricine se interesa de viața și opera lui Eminescu», cu alte cuvinte pentru că fusese gândită ca un instrument de lucru” (Idem, pp. 384-385).

În scurt timp însă, atitudinea criticii față de lucrarea lui N. Zaharia se modifică. Ofer ca exemplu, cronică pamfletară semnată de A. Gr. Popov: „Auziți numai... citate... din tabla de materii... Nebunia lui Eminescu. Temperamentul și caracterul, zămbetul lui Eminescu. Personalitatea sa artistică, inteligența, geniul, nebunia, viața sentimentală, concepția amorului, imaginația, ochii, părul, beția... opera? Nicăieri. Zdrețuită pe ici pe acolo, ea tinde numai a... veni ca document... psihiatrului Zaharia și a dovedi că: Eminescu avea pantalonii boțiți, că fuma, că... că era sifilitic, că – Doamne ferește! de câte nu e în stare... un asemenea psihiatru...! Dacă ar fi fost un prieten și nu un diletant, ar fi știut să explice toate, și pesimismul lui Eminescu și ochii și părul și scepticismul lui și... creștii de la pantalonii și opera; și nu s-ar fi redus numai la impresii de-ale celor ce l-au văzut vreodată pe Eminescu” (A. Gr. Popov, *Mihail Eminescu. Viața și opera sa* de N. Zaharia, București, 1912, în *Arhiva*, Organul Societății Științifice și Literare din Iași, nr. 7-8, septembrie-octombrie 1912, pp. 344-348).

I. Opreșan ne explică și rațiunea acestei schimbări de atitudine: „A deranjat îndeosebi modalitatea de abordare preponderent psihologico-tipologică, nesiguranța judecăților critice, nestăpânirea limbajului adecvat, ocolirea abordării propriu-zise a operei, acceptarea unor ipoteze discutabile, lipsa de organicitate a cărții și chiar atitudinea – s-a spus - «ireverențioasă a autorului» față de poet” (Idem, p. 385). Și, tot I. Opreșan, pentru a justifica repunerea în circulație a cărții lui N. Zaharia, publicată în 1912, prin includerea ei în „Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu”, adaugă: „O repunem, totuși, în circulație pentru că pe lângă atâtea deficiențe semnalate de contemporani, ea constituie, vrând nevrând, o primă sinteză

din perspectiva cunoașterii integrale a vieții și operei lui M. Eminescu” (Idem, p. 385).

De reținut că N. Zaharia, rămânând credincios cu cartea sa, scoate o nouă ediție, în 1923, la Editura Librăriei Sococ & Co., S. A., fără a aduce modificări semnificative în text. Iar atitudinile exagerat de denigratoare au continuat. Iată, tot ca exemplu, ce a scris G. Călinescu: „Salonul istoriei literare fiind gol, au pătruns în el niște ființe ciudate, jumătate maniace, jumătate mistificatoare, de pe urma cărora avem un număr producții – ce-i drept – foarte originale... Mihail Eminescu a fost victima cea mai de seamă a acestor necrofoni. Cine nu știe de *Viața și opera lui M. Eminescu* de N. Zaharia? Această lucrare a avut un ecou nebănuț în tinerele noastre școli și-l mai are și acum... Ei bine, acest Zaharia era un biet om incult și maniac, căruia cărțile de la Academia Română, unde se afla funcționar, îi zdruncinaseră mintea în așa fel, încât, pătruns de ideea lombroziană că geniul este nebunie, s-a apucat să dovedească acest lucru cu Eminescu” (G. Călinescu, *M. Eminescu. Studii și articole*, Editura Junimea, Iași 1978, pp. 40-41).

Lăsând la o parte asemenea exagerări, în prezentele însemnări îmi propun să scot în evidență felul în care N. Zaharia explică pesimismul lui Eminescu și, în general, cum explică relația poetului cu filosofia. Trimiterile care urmează sunt la volumul editat în 1912.

În capitolul care abordează pesimismul lui Eminescu, N. Zaharia pornește de la poziția lui Titu Maiorescu, formulată în studiul „Eminescu și poeziile lui”, publicat în 1889, unde, printre altele, afirmă: „Și nici de nefericire, care ar fi influențat sănătatea intelectuală sau fizică a lui Eminescu, nu credem că se poate vorbi. Dacă ne-ar întreba cineva: A fost fericit Eminescu? am răspunde: Cine e fericit? Dar, dacă ne-ar întreba: A fost nefericit Eminescu: am răspunde cu toată convingerea: nu! Ce e drept, el era pătruns de ideile lui Schopenhauer, era prin urmare pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plângerea mărginită a unui egoist nemulțumit cu soarta sa particulară; ci era eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo, unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un sentiment estetic, iar nu cu o amărăciune personală” (*Critice*, București, „Minerva”,

1908, vol. III, p. 116). Reflecțiile lui Maiorescu îl îndreptățesc pe N. Zaharia să facă următoarea observație: „Pe mulți i-au preocupat și-i mai preocupă încă pesimismul lui Eminescu. Unii susțin că acest pesimism a fost simțit; alții – cei mai puțini – că a fost mai mult gândit. De părerea celor din urmă este și Titu Maiorescu, care de altfel are meritul, de a fi întrezărit înaintea altora geniul marelui nostru poet și de a fi atras atenția publicului asupra poeziilor lui, ce pot fi socotite cu drept cuvânt, ca perle prețioase ale literaturii românești” (*Mihail Eminescu. Viața și opera sa*, 1912, pp. 120-121).

Intenția lui N. Zaharia este de a demonstra că Titu Maiorescu nu are dreptate în afirmațiile sale. În acest scop, psihologul Zaharia pleacă de la particularitățile sufletești ale lui Eminescu. „Este adevărat că, prin gândirea de filosof, Eminescu era cel mai convins, că toate se reduc la nimic; dar nu e mai puțin adevărat, că sufletul său de om și mai ales de poet era ars de multe dorințe, pe care, din cauza temperamentului său, a *neîndemânării* sale, nu și le putea satisface... Ceea ce-l făcea, între altele, pe Eminescu să nu aibă succesele pe care orice om, oricât de filosof ar fi, tot le dorește, a fost o infirmitate sufletească de care suferă cei mai mulți oameni de geniu: *timiditatea*. Eminescu a fost un timid, dar în același timp și un *ambitios*” ...În sufletul lui Eminescu se observă, pe de o parte, dorința pentru unele bunuri lumești, deși le știa că sunt trecătoare; iar pe de alta, neputința de a le satisface, provenită din firea lui. În fața acestor dorințe nu-i rămăneau decât două căi: ori să sufere unele nemulțumiri, pentru șansa problematică de a le putea obține; ori să renunțe la ele. Cum însă era *mândru*, el adoptă cea de a doua atitudine: *renunțarea*... Se poate ca în lumea sa Eminescu să se fi simțit nemuritor, însă *rece* nu; căci simțirea sa era prea adâncă, iar setea lui de iubire era prea mare” (Idem, pp. 127-129). Drept consecință, crede N. Zaharia, nu au dreptate nici cei care consideră că pesimismul eminescian este doar *simțit*, nici cei care consideră că a fost mai mult gândit, cum considera Titu Maiorescu. „Am putea spune, că pesimismul gândit de către alții, a fost *simțit* și gândit de către dânsul. Ideile pesimiste ale filosofiei budiste și ale sobrului filosof pesimist german *Schopenhauer* i-au fost *confirmate* lui Eminescu, de

cele ce a observat și, mai cu seamă, de ceea ce a suferit dânsul” (Idem, p. 134).

Tot din perspectivă psihologică va încerca N. Zaharia, pe parcursul întregii lucrări, să surprindă vocația filosofică a lui Eminescu. Observațiile sale, deși multe sunt discutabile, conțin și crâmpene de adevăr, care merită reținute. Cred că este corect și curajos modul în care N. Zaharia pune problema: „Nu s-a convenit pe deplin până acum, ce anume însușiri trebuie să aibă cineva, pentru a fi numit filosof. Este nevoie numaidecât să creeze un sistem filosofic? Nicidecum, deoarece au fost mulți filosofi, care n-au creat nici unul. Atunci?... Noi credem că merită această denumire și aceia care, pe lângă o inteligență pătrunzătoare, au un fel de purtare potrivit mai mult cu rațiunea; nu cu obiceiurile societății în mijlocul căreia trăiesc... Judecat din acest punct de vedere, Eminescu a fost filosof, căci între purtarea și ideile lui exprimate în *Glossă* a fost destul de mare armonie... Ceea ce caracterizează un spirit filosofic, este că el trăiește mai mult în lumea ideilor generale... Ei bine, ceea ce a caracterizat între altele mentalitatea lui Eminescu, a fost însușirea minții lui de a se interesa de problemele filosofice cu un caracter general, care îmbrățișează viața și lumea, în toată complexitatea lor... Aceasta îl face atât de interesant” (pp. 233-234). Convingerea lui N. Zaharia era aceea că în spiritul lui Eminescu au fost împreunate, natural, dar și premeditat, imaginația de poet cu gândirea de filosof. Altfel spus, la Eminescu „sunt întrunite gândirea de filosof cu simțirea rafinată și imaginația bogată de poet, contopite și exprimate într-o formă nouă, caracterizată prin vigoare, plasticitate și eleganță” (p. 262).

Drept concluzie a cărții lui N. Zaharia, putem reține: „După cum se știe, Eminescu n-a fost numai poet, dânsul a fost și filosof. N-a avut un sistem filosofic al său propriu; dar, în ceea ce privește *subiectivismul* cunoștințelor omenești, a adoptat vederile lui *Kant*; iar în privința aprecierilor asupra valorii vieții, a fost părtașul înfocat al lui *Schopenhauer*. Eminescu a fost *pesimist* în toată puterea cuvântului și poate că nu atât din cauza multelor adevăruri, care se află în filosofia tristului filosof german, cât mai ales pentru că acest fel de a vedea și cu seamă de a *simți* viața, se potriveau cu temperamentul său. Căci este un adevăr banal, că omul adoptă filosofia, care convine mai mult firii sale” (p. 278). Dacă cercetările eminescologice posterioare ar fi luat în serios, măcar o parte dintre intuițiile lui N. Zaharia, tot ar fi fost un câștig. Din fericire, ele pot fi probate și valorificate, măcar în viitor.